

TERMINOLOGIK MA'LUMOT BAZALARI VA ULARNING AHAMIYATI

Abdisalomova Shahlo Abdimurod qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5572236>

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 05 октябрь 2021 г.
Утверждено: 10 октябрь 2021 г.
Опубликовано: 15 октябрь 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

terminologik ma'lumot bazalari, metama'lumot, terminologiya

Til – o'zgaruvchan hodisa. Tildagi o'zgarishlar dastavval leksikologiya va terminologiyada o'z ifodasini topadi. Ilmiy, texnik, iqtisodiy va boshqa terminlar hamda terminologik ma'lumotlarning katta hajmini tartibga solish va qayta ishlash murakkab, uzluksiz jarayon bo'lib, bu jarayonni qo'lda amalga oshirish ancha mashaqqatli, shuningdek, ko'p vaqt sarflashni taqozo etadi. Axborot texnologiyalarining tilga ta'siri natijasida terminologiya sohasida ham kompyuter qurilmalari keng qo'llanila boshladi. Aynan ilmiy terminologiyani to'plash, saqlash va nashr etish zarurati rus xalqlari va keyinchalik boshqa xorijiy mamlakatlarda ko'plab terminologik ma'lumot banklari – avtomatlashtirilgan terminlar to'plamlarining yaratilishiga olib keldi. Terminologik ma'lumot bazalari XX

АННОТАЦИЯ

Ushbu maqola terminologik ma'lumot bazalari tadqiqiga bag'ishlangan bo'lib, unda terminologik ma'lumot bazalari, ularning foydalanuvchi uchun afzalliklari, ilmiy terminologiya va terminografiya taraqqiyotidagi o'rni, fan va sohalarni o'rganishdagi roli masalalari yoritilgan.

asrning 60-yillarida rus tilining mashina fondini yaratish g'oyasidan yuzaga kelgan.¹ Terminologik ma'lumotlar bazasi – turli ixtisoslikka oid terminlar haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan, foydalanuvchilarning axborot ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qiladigan elektron tizimdir. U barcha mavzular bo'yicha terminologik ma'lumotlarni elektron shaklda yozib olish va doimiy ravishda yangilab borish imkoniyatini beradi. Ushbu ma'lumot bazasidagi har bir termin metama'lumotlar, ya'ni termin haqida qo'shimcha ma'lumotlar bilan ta'minlangan:

Terminning ma'nosi

Boshqa tillardagi ekvivalenti

Qisqa shakli

¹ Буддакова Е.В. Компьютерная лексикография / конспект лекций. –Санкт-Петербург: Балт. гос. техн. ун-т, 2000

Sinonimi (maqbul va nomaqbul)

Qo'llash doirasi to'g'risidagi ma'lumot

Terminning qanday hujjat bilan tasdiqlanganligi (masalan, milliy yoki xalqaro standart) va h.k.

Arxivlar bo'yicha Xalqaro Kengash (ICA) arxiv terminologiyasining ko'p tilli ma'lumotlar bazasini yaratish loyihasi rahbari Luciana Duranty ushbu terminologik ma'lumot bazalarining zaruratini quyidagicha bayon etadi: "Terminologiya til bilan birgalikda mavjud va doimiy ravishda o'zgaradi. Bu jarayon muammoni birdaniga hal qiladigan yakuniy, mukammal lug'at yaratishga qaratilgan, ko'p mehnat talab etadigan loyihalarni muvaffaqiyatli yakunlashga monelik qiladi. Chunki bizning sohamizda kuzatilayotgan o'zgarish va o'sish sur'atlarini hisobga olgan holda, natija nashrlarda allaqachon eskirgan bo'lar edi. Shuning uchun men terminologik ma'lumotlar bazasini raqamli tarmoqlar hamda arxivchi va hujjat yuritish bo'yicha mutaxassislar ishtirokidagi ko'ngillilar mehnati (crowdsourcing)dan foydalanadigan dinamik resurs deb bilaman."² Darhaqiqat, terminologik ma'lumot bazalari turli soha mutaxassislari ehtiyoji/talabiga javob beradigan keng ko'lamli ma'lumotlar majmuidir. U ilmiy va texnik adabiyotlarning mashina tarjimasida, avtomatlashtirilgan axborot tizimlarini lingvistik qo'llab-quvvatlashda, terminologiyani tartibga solishda, lug'atlar yaratishni avtomatlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'p tilli terminologik ma'lumot bazalarini yaratish har qanday yirik ko'p tilli loyihalar uchun odatiy

ishlarning bir qismidir, u yangi terminlarni ishlab chiqishda yagona terminologiyani saqlashga va nomuvofiqliklarning oldini olishga yordam beradi. Mukammal darajada yaratilgan terminologik ma'lumot banklari sifatli tarjimaning kafolatidir. Hozirgi vaqtda turli mamlakatlarda bir necha o'nlab yirik terminologik ma'lumot bazalari mavjud. Rossiyada eng katta terminologik ma'lumotlar bazalari standartlashtirish va sifat bo'yicha keng qamrovli ma'lumotlarning Butunrossiya ilmiy-tadqiqot instituti hamda Butunrossiya ilmiy-texnik axborot institutida joylashgan. Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO – International Standardization Organization) tomonidan ham konseptual terminologik ma'lumot bazalari yaratilgan va bu baza barcha ISO standartlari uchun konseptual terminologik tarkibni topish, ishlab chiqish va saqlash uchun izchil platformani taqdim etadi, shuningdek, uchta muhim toifadagi qidiruvlarga imkon beradi:

Terminlar va ularning ta'rifi

Grafik belgilar

Kodlar (mamlakatlar, valyutalar, tillar va boshqalar)

Baza rivojlanib borishi bilan uning qo'shimcha imkoniyatlari doirasi ham kengayib boraveradi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqining barcha terminologik manbalari uchun veb-interfeysni yaratish, ma'lumotlardan foydalanish ko'lamini oshirish va Yevropa Ittifoqi organlarida standartlashtirishni ta'minlash maqsadida Yevropa Ittifoqi hujjatlarida ishlatiladigan terminlarning ko'p tilli ma'lumotlar bazasi – IATE (Interfaol Terminology for Europe)

² <http://lab314.brsu.by>

ishlab chiqilgan.³ Germaniyaning “Siemens” kompaniyasining terminologik ma’lumot bazasi dunyodagi eng yirik ma’lumot qobig’i bo’lib, sakkizta dunyo tillarida taqdim etilgan 2,5 millionga yaqin terminologik birliklardan tarkib topgan. O’zbek tilshunosligida terminologik ma’lumot bazalari hali yaratilmagan. Bugungi kunda terminologik ma’lumot bazalari yaratishga doir dastlabgi ilmiy izlanishlar N.Abdurahmonovanning ishlarida ko’zga tashlanmoqda: “Termin sifatida yangi kirib kelgan so’zlarning tarjimasini to’g’ri tushunishda hamda muayyan terminning bir necha sohada qo’llanib, turli ma’no kasb etgani bois ularning lingvistik bazasini yaratish uning nechog’lik dolzarbligini ko’rsatadi.”⁴

Ko’p tilli tizimlar sifatida terminologik ma’lumot bazalari ma’lumotlar bilan ishlash davomida saqlanadigan kerakli asosiy tilni va maqsadli tilni tanlashga imkon beradi. Bu

xususiyati ularni ko’p tilli lug’atlarga yaqinlashtiradi, ammo ulardan farqli o’laroq, ma’lumotlar banklari istalgan vaqtda ma’lumotning ko’rsatilgan qismini o’zgartirishga imkon beradi. Terminologik ma’lumot banklari taraqqiyotida kompyuterning dasturiy ta’minoti va undagi ma’lumotlar asosiy rol o’ynaydi. Bir qator umumiy funksiyalarni har qanday ma’lumotlar banki bajarishi mumkin, biroq maxsus funksiyalarni bajarish baza mualliflarining konsepsiyasi, ularning maqsadlari va texnik imkoniyatlariga bog’liq. Fan va sohalarni o’rganishda terminologik ma’lumotlarning umumiy bazasi yo’qligi qator qiyinchiliklarga olib keladi. Terminologik ma’lumotlar bazasi fanlarni mukammal o’rganishga, ya’ni terminlar ma’nosi va mohiyatini tushunishga imkoniyat yaratadi. Shunday ekan, bugungi kunda ochiq manbali terminologik ma’lumot bazalarini yaratish o’zbek tilshunosligi oldidagi dolzarb vazifalardandir.

Литература:

1. Abduraxmonova N. Ochiq manbali terminologik ma’lumotlar bazasini loyihalashtirish / ARES: Vol. 2, Issue 1, 2021. – 4-10 b.
2. Булдакова Е.В. Компьютерная лексикография / конспект лекций. –Санкт-Петербург: Балт. гос. техн. ун-т, 2000
3. Федюченко Л.Г. Терминологическая база данных как трансферная модель технического знания / Фил.фан докт.....дисс.автореф. –Тюмень, 2021
4. <http://lab314.brsu.by>
5. <http://iate.europa.eu>

³ <http://iate.europa.eu>

⁴ Abduraxmonova N. Ochiq manbali terminologik ma’lumotlar bazasini loyihalashtirish / ARES: Vol. 2, Issue 1, 2021. – 4-10 b.